

УДК 341:343.9

Проблеми визначення міжнародно–кримінологічних характеристик неокolonіалізму в сучасному міжнародному праві

У. М. Білощена,

викладач кафедри міжнародного права

Навчально–наукового інституту міжнародних відносин

Національного авіаційного університету

Аналізуються основні проблеми щодо визначення міжнародно-кримінологічних характеристик неокolonіалізму в сучасному міжнародному праві. Автор дійшла висновку про необхідність формування кваліфікаційних характеристик неокolonіалізму (кримінально не кваліфікованого міжнародного злочину) як підстави для можливої криміналізації даного явища за міжнародним правом.

Ключові слова: колоніалізм, неокolonіалізм, міжнародне право, міжнародний злочин, міжнародна кримінологія.

Білощена У. Н. Проблемы определения международно-криминалогических характеристик неокolonиализма в современном международном праве

Анализируются основные проблемы определения международно-криминалогических характеристик неокolonиализма в современном международном праве. Автор пришла к выводу о необходимости формирования квалификационных характеристик неокolonиализма (уголовно не квалифицированного международного преступления) как основания для возможной криминализации данного явления по международному праву.

Ключевые слова: колониализм, неокolonиализм, международное право, международное преступление, международная криминалогия.

© Білощена Уляна Миколаївна – викладач кафедри міжнародного права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету

Biloshchena Uliana. Problems of the definition of international criminological characteristics of neocolonialism in modern international law

This article describes the problems of neocolonialism, little studied in the science of international law. Analyzed the main problems of the definition of international criminological characteristics of neocolonialism in modern international law. The author concluded that it was necessary to determine the signs of neocolonialism (neocolonialism is not qualified as an international crime) as a basis for the possible criminalization of this phenomenon under international law.

Key words: *colonialism, neocolonialism, international law, international crime, international criminology.*

Глобальна дійсність системи світоустрою породжує нові різновиди міжнародної взаємодії, породжує зміни якісного стану міжнародних дій, процесів та явищ, підвищує їх інтенсивність. Детермінантність колоніалізму як злочину за міжнародним правом набуває нових форм і образів. Заборона колоніалізму закріплена у міжнародному праві, проте міжнародно-кримінологічних характеристик, кваліфікаційних ознак колоніалізму, а тим більше його «послідовника» неоколоніалізму, як злочину за міжнародним правом не встановлено. Зважаючи на динаміку процесу глобалізації, яка сприяла зростанню масштабів злочинності, аналіз сутності неоколоніалізму та його міжнародно-кримінологічних характеристик вважається своєчасним та актуальним.

Тема неоколоніалізму є малодослідженою в науці міжнародного права. В основу даної статті покладено окремі теоретичні положення наукових праць учених, серед яких особливе місце займають дослідження В.Ф. Антипенка, К.А. Важної, І.М. Громівчук, В.В. Лунєєва, І.В. Фісенка. Окреслена проблематика, зважаючи на актуальність, потребує більш детального та ґрунтовного дослідження.

У цілому за сучасним міжнародним правом загроза міжнародній безпеці не пов'язується лише із застосуванням збройної сили, а зумовлюється також соціально-економічним станом міжнародного суспільства, його благополуччям. Важливе місце серед основних проблем сучасності посідає боротьба з проявами неоколоніалізму та пов'язана з ним боротьба за свободу і незалежність народів. Велика роль у вирішенні вказаних проблем відведена міжнародному праву. Проте, як слушно зазначав український юрист-міжнародник В.Ф. Антипенко, сьогодні через обрання хибного предмета регулювання міжнародне право «відсувається» від розв'язання важливих проблем міжнародного життя, тим самим нерідко створюючи при цьому додаткову конфліктність¹.

Суттєвим негативним фактором є відсутність у багатьох випадках криміналізації діянь суб'єктів міжнародних правовідносин, які (діяння) становлять порушення принципів і норм міжнародного права. Учасниками міжнародних договорів, які містять конкретні норми щодо реалізації основних принципів міжнародного права, стають далеко не всі суб'єкти міжнародного

¹ Антипенко В. Ф. Щодо проблем ефективності міжнародного права // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2013. № 1042. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhMv_2013_1042_1_15.pdf.

права. Як зазначав В.Ф. Антипенко, не отримали відповідних міжнародних кримінально-правових наслідків такі криміногенно гострі проблеми міжнародного життя, як соціально-економічна поляризація міжнародного співтовариства; економічне паразитування квазіекономіки, руйнівна для світового господарства діяльність ринку фінансових спекуляцій; загроза глобальної кримінальної анархії, а особливо регулятивності соціального життя на терористичній основі тощо².

У другій половині ХХ ст. у міжнародному праві колоніалізм почав розглядатися як злочин проти людяності. Початком заборони колоніалізму стало прийняття Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1960 р. Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам³. Декларація 1960 р. проголосила необхідність «негайно і беззастережно покласти кінець колоніалізму в усіх його формах і проявах». У документі підтверджується всеосяжний характер принципу самовизначення («всі народи мають право на самовизначення»), а також конкретизується зміст вказаного принципу, відповідно до якого всі народи «вільно встановлюють свій політичний статус і здійснюють свій економічний, соціальний, культурний розвиток».

Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам 1960 р. визнала колоніалізм міжнародним злочином. Проте залишилося невирішеним питання про протиправність неокolonіалізму, що часто виявляється у різних формах втручання у внутрішні справи держави. Не випадково в Декларації ООН про недопустимість втручання у внутрішні справи держав 1965 р. встановлюється, що «порушення принципу невтручання становить загрозу незалежності, вільному і нормальному політичному, економічному, соціальному і культурному розвитку країн, особливо тих, які звільнились від колоніалізму»⁴.

Отримавши поразку в боротьбі із силами національного визволення, колоніалізм відступив, але не зник із життя суспільства. В сучасних умовах він змінює тактику, використовуючи у своїх цілях різні міжнародно-правові форми. Це ставить перед міжнародним правом нові завдання, які зводяться до викриття і заборони завуальованих неокolonіалістських методів і форм.

Необхідність встановлення міжнародно-кримінологічних характеристик неокolonіалізму та виділення його ознак як злочину за міжнародним правом зумовлюється насамперед тим, що у деяких випадках злочинні діяння учасників міжнародних правовідносин вчиняються у відповідь на «правомірні» дії провідних держав світу. Деякі вчені вказують на феномен правомірності поведінки можливого суб'єкта злочину неокolonіалізму. Вказаний феномен полягає у тому, що правомірні за міжнародним правом (не заборонені міжнародним правом) дії одних суб'єктів міжнародних

² Там само.

³ Резолюція 1514 (XV) Генеральної Асамблеї ООН от 14 декабря 1960 г. Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам // Официальный сайт ООН. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/colonial.shtml

⁴ Декларация о недопустимости вмешательства во внутренние дела государств, об ограждении их независимости и суверенитета, принятая 21.12.1965 Резолюцией 2131 (XX) // Официальный портал Верховного Совета Украины. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_818

правовідносин можуть викликати у відповідь певну реакцію (протест) інших суб'єктів міжнародних правовідносин, причому така реакція відбувається у формі забороненої міжнародним правом діяльності. В даному аспекті слід поставити питання про криміналізацію (повну чи часткову) окремих легітимних за чинним міжнародним правом дій, які викликають спротив інших учасників міжнародних правовідносин у формі міжнародних правопорушень.

Після закінчення «холодної» війни почалося формування нового економічного порядку, але зовсім не того, який проголосила Декларація про встановлення нового міжнародного економічного порядку, прийнята під егідою ООН 1 травня 1974 року разом із Програмою дій зі встановлення нового міжнародного економічного порядку (резолюція ГА ООН 3202 (S-VI) від 1 травня 1974 р.) Сучасний економічний порядок зумовлює легітимізацію колоніалізму через його трансформацію в нові форми експлуатації ресурсів держав із низьким рівнем економічного розвитку. Такі нові форми експлуатації об'єктивно не становлять порушень міжнародного права, притаманних міжнародному злочину колоніалізму. Завдяки використанню не заборонених міжнародним економічним (зокрема, торгівельним) правом прийомів і засобів, що посилюють нееквівалентність економічного та інформаційного обміну, колоніальний зміст відносин легалізувався і отримав некриміналізовану міжнародним правом назву «неоколоніалізм»⁵.

В.Ф. Антипенко зазначав, що на відміну від методів «класичного» колоніалізму політика неоколоніалізму маскується системою нерівноправних економічних та військово-політичних угод, тексти яких вказують на благі цілі й принципи Статуту ООН. На думку вченого, ретельне маскування істинних цілей політики неоколоніалізму в зовні рівноправних угодах створює складність при визначенні юридичних форм неоколоніалізму. Важливою формою неоколоніалізму є економічний протекторат, юридичною основою якого є багатосторонні договори імперіалістичних держав про створення «вільного ринку». В.Ф. Антипенко відзначав, що у сучасному міжнародному праві чимало прикладів нерівноправних договорів за участю розвинених держав та країн, що розвиваються. Як приклад учений наводив Угоду по сектору Газа і району Ієрихона 1995 р., яка встановлює суверенітет Ізраїлю над Палестинськими територіями)⁶.

Незважаючи на те, що економічні методи неоколоніалізму мають вигляд гуманістичних намірів «сприяння розвитку країн третього світу», їх сутність суперечить основним принципам міжнародного права. Така характеристика економічних методів неоколоніалізму впливає із самого характеру відносин імперіалістичних держав з країнами, що розвиваються. Основою таких відносин є нерівноправність. Військово-політичні методи неоколоніалізму мають за мету перешкодити змінам у політичній орієнтації незалежних держав, залучити їх до політичних та військових угод для перетворення на засіб агресивної політики імперіалізму.

⁵ Антипенко В.Ф. Теория уголовной ответственности государства. Одесса: Феникс, 2016. С. 184.

⁶ Антипенко В.Ф. Теории мирового развития и антитеррористическое право. Логика сопрягаемости. Киев, 2007. С.161.

Проблемність виокремлення кримінологічних характеристик неокolonіалізму зумовлюється, зокрема, й тим, що держава може відмовитися від узятих на себе зобов'язань або від них взагалі (шляхом відповідно виходу з договору та неприєднання). Так, держава може декриміналізувати або некриміналізувати свою поведінку⁷.

Сутнісною особливістю неокolonіалізму є те, що суверенним державам практикується нав'язування завуальованої залежності, нерівноправних відносин, спрямованих на збереження можливостей експлуатації цих держав. Якщо при колоніальній політиці практикувалася насамперед військова, політична та економічна залежність, то при неокolonіалізмі ще й інформаційна.

Слід погодитися з думкою В.Ф. Антипенка про те, що особливо небезпечним конфліктогенним чинником є формування категорії країн, що виникають у процесі подальшої міжнародної економічної диференціації, які з об'єктивних і суб'єктивних причин не в змозі сприймати сучасний тип господарського прогресу⁸.

Дж. Стіглиць акцентує увагу на відчуженні держав у процесі глобалізації від вирішення національних проблем. Нині стало очевидним лицемірство розвинених держав, які під приводом допомоги змушують країни, що розвиваються, відкрити ринки для своїх товарів, при цьому залишаючи власні ринки закритими⁹.

У цілому проблемність встановлення і реалізації відповідальності полягає в тому, що в основі дій, які становлять сутність неокolonіалізму, лежить мета створення умов для владного домінування. Трагедія міжнародного права в тому, що воно своїми дозованими нормами забезпечує камуфляж, підсилює видимість правового регулювання «об'єктивних» економічних, політичних, інформаційних процесів на міжнародній арені¹⁰.

Міжнародне право забезпечує перманентний процес неокolonіалізму, який створює загрозу міжнародному миру і безпеці (в даному аспекті можна вести мову про загальний об'єкт злочину неокolonіалізму). Міжнародне право лише створює видимість регулювання глобальних проблем сучасності, й, по суті, супроводжує неокolonіальне пограбування слаборозвинених держав.

Незважаючи на те, що ООН рекомендує державам «утримуватися від прийняття і застосування будь-яких односторонніх економічних, фінансових або торгових заходів, які суперечать міжнародному праву та не узгоджуються із Статутом ООН, а також перешкоджають забезпеченню повною мірою соціально-економічного розвитку країн, що розвиваються, розвинені держави, переслідуючи свої економічні інтереси, під прикриттям гуманістичних намірів захисту прав людини, гуманітарної допомоги та

⁷ Антипенко В. Ф. Щодо проблем ефективності міжнародного права.

⁸ Антипенко В.Ф. Конфликтогенность в международной экономике и международное антитеррористическое право // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. 2010. Вип. 2. С. 50.

⁹ Стіглиць Дж. Ю. Глобализация: тревожные тенденции / пер. с англ. Москва: Мысль, 2003. С.10-13

¹⁰ Антипенко В. Ф. Теории мирового развития и антитеррористическое право. С.523

інших цілей вдаються до запровадження односторонніх економічних санкцій. Слід зауважити, що дані санкції є несумісними з основними принципами міжнародного права, зокрема міжнародного економічного права, та негативно впливають на економічний розвиток і рівень життя у таких країнах, як Судан, Іран, Сирія¹¹.

В.Ф. Антипенко слушно зазначав, що глобальний злочинний результат – прямий наслідок свідомої діяльності конкретних людей та сформованих ними державних та суспільних інститутів. Однак міжнародне право залишається індиферентним до цієї важливої тенденції, не помічає глобальної криміногенності¹².

Проблема невідповідності міжнародного права сучасним міжнародним відносинам залежить від індивідуальної політичної волі (небажання зміни існуючої системи міжнародного права, яка обслуговує інтереси держав і корпоративістських груп) розвинених держав. В.Ф. Антипенко в своїй монографії «Теорія кримінальної відповідальності держави» обґрунтовує той факт, що в основі поведінки держави, в тому числі у випадках кримінальності, лежить індивідуальна воля людини. Такий підхід В.Ф. Антипенка до оцінки винного умислу держави базується на соціологічно аргументованій переконаності в тому, що вина як кримінально-правова категорія, незалежно від того, кому вона атрибутується, повинна бути обумовлена певним психічним станом суб'єкта, притаманним тільки конкретній живій людині¹³.

Міжнародне право під маскою занепокоєності міжнародного співтовариства щодо розвитку багатьох постколоніальних країн наповнилося нормами й положеннями, які є необов'язковими й нечіткими самі по собі, надають «обеззброюючого» впливу на засадничі положення міжнародного права цієї сфери, також позбавляючи їх необхідної зобов'язальної конкретизації¹⁴.

У міжнародних відносинах у результаті цього виникла, по суті, нова хвиля національно-визвольних рухів в умовах неокolonіалізму, що набула терористичних форм.

Сутність трансформації національно-визвольних рухів полягає у зміні лише форми своєї причетності до глобального конфлікту, залишаючи її зміст незмінним. Зокрема, сторона конфлікту, що здійснювала пряму колоніальну ескалацію (колоніальне пограбування), досягає аналогічних результатів у неокolonіальному режимі через використання домінуючого положення у світовій торгівлі та міжнародних фінансах, важелів економічного впливу. Протилежна ж сторона, яка раніше виборювала своє право на незалежність і розвиток переважно збройним шляхом з використанням іррегулярності повстансько-партизанської тактики, як вказує В.Ф. Антипенко, перейшла до використання абсолютної збройної іррегулярності – терористичної асиметрії¹⁵.

¹¹ Антипенко В. Ф. Теории мирового развития и антитеррористическое право. С. 331.

¹² Антипенко В. Ф., Антипенко А. В. Конфликтология в международном антитеррористическом правотворчестве: монография. Одесса: Феникс, 2014. С. 187.

¹³ Антипенко В. Ф. Теория уголовной ответственности государства. Одесса: Феникс, 2016. С. 16.

¹⁴ Антипенко В. Ф. Теории мирового развития и антитеррористическое право. С. 478.

¹⁵ Антипенко В. Ф. Теория уголовной ответственности государства. С. 10.

Традиційно визнання злочинами і встановлення караності в кримінальному порядку суспільно небезпечних діянь належить до компетенції держав, що є одним із проявів їх суверенітету. Водночас криміналізація найсерйозніших злочинів, що викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, здійснена міжнародним правом. У зв'язку з цим виникають суперечності щодо кваліфікації дій держав через відсутність наддержавного органу, який зміг би карати державу-правопорушницю¹⁶.

Важливим завданням є закріплення у міжнародно-правовому документі визначення неокolonіалізму та його ознак як міжнародного злочину, тобто злочину, який загрожує мирному співіснуванню народів, підриває основи міжнародних відносин, загрожує міжнародному миру і безпеці. Причому таке визначення повинно бути самостійним, не пов'язаним з економічною агресією.

В міжнародному кримінальному праві в цілому відпрацьований механізм визначення міжнародної злочинності. Загальнотеоретичні напрацювання щодо визначення суспільно небезпечних діянь допомагають виокремити ознаки, які допоможуть ці діяння віднести до категорії міжнародних злочинів. Не виникає сумніву, що майже всі такі діяння (колоніалізм, неокolonіалізм, агресія тощо) без участі держави неможливі. Міжнародна злочинність (посягання на політичну, економічну незалежність, колоніалізм, неокolonіалізм і т. ін.) наповнюється новим кримінальним змістом. Тому кримінально-правова кваліфікація такого явища, як неокolonіалізм, значно розширила б дослідницький інструментарій міжнародної кримінології, тим самим сприяла б здійсненню детермінації міждержавної злочинності.

Biloshchena Uliana. Problems of the definition of international criminological characteristics of neocolonialism in modern international law

Research is devoted almost unexplored science of international law topic neocolonialism. The article examines the main problems in defining the essence of neo-colonialism and its forms in contemporary international relations. The study aims to clarify the criminological characteristics of neocolonialism necessary to analyze the phenomenon of the legality of possible behavior of the perpetrator in terms of neo-colonialism; ascertain the feasibility of separate criminalization of legitimate acts of international relations.

Global reality system generates new world order numerous kinds of international interactions that alters the quality of international operations, processes and phenomena increases their intensity. The authors concluded that determination of colonialism as a crime under international law takes new forms and images. Highlighting these trends, the author extrapolates them into regulatory capabilities of existing international law and as a result received submissions and arguments for the interpretation of the essence of neo-colonialism as a crime under international law.

The author focused on actions that are trying to establish or preserve colonial domination and established that they (action) quite clearly correspond to the main sign of international crimes, as there is a threat to international peace and security.

Conclusions and regulations reviewed scientific papers on issues outlined suggest the actual operation of the fundamental colonialism and its "followers" neocolonialism in international life, their crucial role in the regeneration of the world. As for neo-colonialism, it should be noted that this phenomenon is only the content of political science and international law that appears in a semi-criminal context and at best affects de lege ferenda. Investigation of criminal not qualified international crime carried out to determine its legal nature and formation qualification characteristics as the basis for the possible criminalization under international law.

¹⁶ Антипенко В. Ф. Щодо проблем ефективності міжнародного права.

Daily neo-colonialist robbery, accompanied by the use of “quiet” is not always visible from the outside forces provides increased importance of determining the responsibility of States because it (the state) may carry out such activities that may be mistakenly classified as aggression or terrorism. Qualification neocolonialism as an international crime would be greatly expanded investigative tools of international criminology, which, in turn, is designed to “bring ‘state of the shadows in the area of interstate crime causation and thereby provide objectivity interstate criminal law.

With regard to this problem is an undoubted fact that research essentially neo-colonialism is very necessary, because only on generally accepted international legal basis possible is to create a contractual mechanism for prevention, collective and effective struggle against this phenomenon. The most powerful tool to fight against neo-colonialism is, of course, international law, and the neo-colonial policies of developed countries puts the science of international law and practice of international relations develop the necessary issue of effective legal means to combat it. After all, in fact it turns out that acts which constitute the main or primary criminality of the crime produced globalized world system, despite the fact that for the most part they constitute an offense under international law (such as the right to development, self-determination, non-interference, etc.) in current law enforcement are not exposed to the relevant criminalization. In most cases, they are active outside the regulatory impact of international law. Any international legal acts of international relations that constitute the crime indicated erroneously evaluated only as causes and conditions other secondary crime submitted by the “brackets” the criminalization of forming an imperfect, incomplete international rule-making, which focuses primarily on criminal manifestations derivative, secondary nature

The authors concluded on the need to identify signs of neo-colonialism as a crime under international law, but also attempted to study the role of international law as the most powerful tool to combat this phenomenon.

Key words: colonialism, neocolonialism, international law, international crime, international criminology.